

Anna Mäkelä

”MIEHEN NÖYRYYTYS – VAI NAISEN?”¹

Miestä ei voi raiskata -elokuvan vastaanotto lehdissä

¹ *Uusi Suomi* 4.3.1978.

² Esim. *Ilta-Sanomat* 4.3.1978, *Turun päivälehti* 8.3.1978, *Kansan Uutiset* 12.3.1978.

Jörn Donnerin elokuva *Miestä ei voi raiskata* sai ilmestymisvuonnaan 1978 paljon julkisuutta. Elokuvan aiheeseen, raiskaukseen, ja uhrin reaktioon, koston, suhtauduttiin suomalaisessa lehdistössä monella tavalla. Artikkelit tarkastelee elokuvan lehdistövastaanottoa ja pohtii sen tuottamia käsityksiä seksuaalisesta väkivallasta.

Vuonna 1975 suomenruotsalainen kirjailija Märta Tikkanen julkaisi romaanin *Män kan inte våldtas*. Sen päähenkilö, kirjastonhoitaja Tova Randers, raiskataan ravintolaillan päätteeksi. Tekijä on mies, jonka hän on tavannut samana iltana ja jonka kotiin hän on lähtenyt yömyssylle. Kokemus on tuskallinen ja nöyryyttävä, ja Randers päättää kostaa. Hän pakottaa miehen voimakeinoin kanssaan sukupuoliyhteyteen ja kutsuu paikalle poliisit, joille hän ilmoittaa: ”Olen raiskannut miehen.”

Tikkasen kirja herätti kohun. Kun Jörn Donner kaksi vuotta myöhemmin, heinäkuussa 1977, piti tiedotustilaisuuden ja kertoi alkavansa filmata kirjaa, lehdistön mielenkiinto heräsi. Pohdittiin, miten Tikkanen kirja taipuu elokuvaksi.

Kuvausvaiheessa kriitikkoja ja toimittajia kiinnosti erityisesti auteur, Jörn Donner². Donner ei ollut kuuteen vuoteen tehnyt elokuvaa. Hän oli asunut pitkään Ruotsissa. *Miestä ei voi raiskata* nähtiin kontrastina Donnerin edelliseen elokuvaan *Naisenkuvien* (Suomi 1971), joka kuvaa pornoelokuvan tekemistä. Se, että *Naisenkuvien* ohjaaja aikoi nyt tehdä elokuvan raiskauksesta, herätti kahdenlaisia reaktioita. Esimerkiksi *Eteenpäin* kirjoitti näin: ”Kun on muistissa vielä Jörn Donnerin vuosien takaiset rötöstelyt, joissa hän nimenomaan loukkasi filmsä näyttelijän naisenkunniaa, tuntuu vähän oudolta

Jo Jörn Donnerin elokuva *Naisenkuvia* (1971) herätti ristiriitoja. Kuva: SEA

että juuri hän on lähtenyt saarnaamaan miehen ja naisen tasa-arvoa.”³ Vastakkaisiakin näkemyksiä oli: ”— aihe joka asettaa miehen ja naisen taistelusemiin toisiaan vastaan, tuntuukin erityisen hyvin sopivan Donnerin persoonaan.”⁴ *Miestä ei voi raiskata* -elokuvan kuvausten aikana julkaistuissa muissakin lehtijutuissa sekä elokuvan kritiikeissä Donnerin persoona on voimakkaasti läsnä.

Tarkastelen tässä artikkelissa suomalaisessa, suomenkielisessä lehdistössä vuosina 1977–1978 virinnyttä keskustelua Jörn Donnerin elokuvasta *Miestä ei voi raiskata* elokuvan kulttuurihistoriallisen tutkimuksen näkökulmasta. Kulttuurihistoriallisella lähestymistavalla tarkoitan sitä, että näen elokuvakritiikin ja -journalismin Ari Kivimäen määritelmän mukaisesti kertovan kulttuurista ja vallitsevista arvoista, ei vain yhdestä elokuvasta. Samoin kuin Kivimäki näen, että ”— osana elokuvakulttuurin kiertokulkua elokuvavaroitelmilla laajempaan julkisen vallankäytön käytäntönä on oma merkittävä asemansa.”⁵ Esteettiset arviot elokuvasta eivät kuulu tämän työn alaan, paitsi jos niitä käytetään arvottamaan tarinan uskottavuutta.

Yritän elokuvasta kirjoitetun journalismin ja kritiikin avulla luoda tässä artikkelissa käsitystä 1970-luvun lopun Suomessa vallinneesta yhteiskunnallisesta ilmapiiristä seksuaalista väkivaltaa kohtaan. Pohdin temaattisen lähiluvun avulla, miten raiskausta ja sen syytä selitetään ja miten uhrin reaktioon, koston, suhtaudutaan. Selvitän, millaisia näkemyksiä uhrista ja raiskaajista elokuvasta käyty keskustelu tuottaa. Olen kiinnostunut myös siitä, viitataanko jutuissa laajempaan aikalaiskeskusteluun sukupuolten välisestä tasa-arvosta. Käytän aineistona 39 lehtijuttua, jotka olen valinnut Suomen elokuva-arkiston leikekokoelmasta sen perusteella, kuinka olennaisia ne ovat tutkimuskysymysteni kannalta.⁶

³ Eteenpäin 26.4.1978.

⁴ *Forssan lehti* 21.5.1978.

⁵ Ari Kivimäki, ”Elokvakritiikki kulttuurihistorian lähteenä”. Teoksessa Kari Immonen ja Maarit Leskelä (toim.), *Kulttuurihistoria* Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura 2001, 286–287.

⁶ Elokuva-arkisto pyrkii SITAn avulla kokoomaan kaikki suomalaiset ja ulkomaiset lehtijutut, jotka käsittelevät kotimaisia elokuvia. En voi mennä valalle *Miestä ei voi raiskata* -elokuvan leikekansion täydellisyydestä. Mahdollinen puutteellisuus ei nähdäkseni silti ole ongelma, koska en tee määrällistä analyysia vaan tarkastelen tiettyjä keskustelun teemoja. Otoksen suuruus ei myöskään ole siinä mielessä merkityksellinen, että aineistoon sisältyvistä jutuistakin joissain on vain hieman tutkimuskysymysteni kannalta olennaisia asioita. Tarkastelun ulkopuolelle olen jättänyt ruotsinkieliset jutut (viisi), lakoniset pikku-uutiset, Donnerin ja Tikkasen henkilökuvat sekä jutut, jotka vain mainitsevat elokuvan.

⁷ Hallituksen esitys 1970/52 Pohjosen mukaan. Soile Pohjonen, ”Vaimoa ei voi raiskata”. Teoksessa *Naisiin kohdistuva väkivalta: Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan asiantuntijaseminaari*. Helsinki, Sosiaali- ja terveysministeriö. Tasa-arvojulkkaisuja, sarja C: työraportteja 1/1991, 9–22, 10.

⁸ Ibid, 10.

⁹ Esim. *MeNaiset* 11/1978.

¹⁰ Pohjonen, ”Vaimoa ei voi raiskata”, 9–22.

¹¹ Ibid.

¹² Sirkka Germain, Kari Mattila, Marja-Liisa Polkunen-Gartz, Christina Törnroth, *Väkivalta avioliitossa*. Helsinki: Tammi 1978. http://www.minedu.fi/opm/asiantuntijat/tiedonjulkistamisen_neuvottelukunta/valtionvalkinnot.html. Tarkistettu 16.11.2003

¹³ Susan Griffin, ”Rape – The All-American Crime”. Teoksessa Duncan Chappell, Robley Geis and Gilbert Geis (toim.), *Forcible Rape. The Crime, the Victim, and the Offender*. New York: Columbia University Press 1977, 47–66; Susan Brownmiller, *Against Our Will: Men, Women, and Rape*. New York: Simon and Schuster 1975.

”Säännömukaisesti ei tällaisia tapauksia esiinnykään.” Aikalaiskeskustelu seksuaalisesta väkivallasta

Suomessa raiskaus ei 1970-luvun puolivälissä ollut asia, josta olisi keskusteltu työpaikkojen kahvipöydissä. Jotakin kulttuurisesta ilmapiiristä kertovat vuoden 1971 siveellisyysrikoksia koskevan lainsäädännön uudistuksen yhteydessä käydyt keskustelut uudistusta valmistelleessa seksuaalirikoskomiteassa sekä eduskunnassa. Lakiuudistuksen yhteydessä keskusteltiin siitä, pitäisikö raiskaus avioliitossa kriminalisoida – tosin hallituksen esityksessä (1970/52) todettiin, että ” – – säännömukaisesti ei tällaisia tapauksia esiinnykään.”⁸ Tätä keskustelua myös Märta Tikkanen sekä kirjansa ilmestyttyä että elokuvanteon yhteydessä haastattelussa kommentoi⁹.

Seksuaalirikoskomitea totesi lakiesitystä käsittelevässä mietinnössään, että myös puolisoiden välillä seksuaalinen kanssakäyminen edellyttää molempien suostumusta mutta että avioliitossa suostumus on ensisijainen olettamus. Komitea päätyi kuitenkin ehdottamaan kriminalisointia. Komiteamietintöön perustuvassa hallituksen esityksessä kriminalisointia vastustettiin mm. seuraavin perusteluin: ”Kun väkisinmakaamisrikos on erittäin häpeällinen, aviopuolisoiden välisten suhteiden saattaminen väkisinmakaamisrikosten piiriin ei tunnu perustellulta.”¹⁰

Eduskuntakeskustelussa rinnastettiin avioliitossa tapahtuva raiskaus avioliitossa tapahtuvan sukupuolisen kanssakäymisen kriminalisointiin. Yksi edustaja epäili, etteivät ihmiset tällaisen lain myötä enää uskaltaisi solmia avioliittoa. Kriminalisointia vastustava enemmistö kantoi huolta siitä, että moisesta rikoksesta tuomituksi tuleminen saattaisi aviomiehen häpeään ja vaikeuksiin.¹¹

Vaatimukset henkilökohtaisen poliittisuudesta myös seksuaalisuuden alueella kaikuivat Suomessakin, mutta tietoa naisiin kohdistuvasta väkivallasta ei ollut koottu minnekään. Ilmeisesti tästä syystä Unioni, Naisialiitto Suomessa ry. pyysikin syksyllä 1977 suurten päivälehtien yleisöosastoilla, että avioliitossaan väkivaltaa kokeneet naiset kirjoittaisivat ja kertoisivat tarinansa. Yhteydenottoja tuli niin paljon, että ne koottiin lopulta kirjaksi. *Väkivalta avioliitossa* ilmestyi vuonna 1978. Seuraavana vuonna se sai valtion tiedonjulkistamispalkinnon.¹²

Yhdysvalloissa naisliike oli virittänyt keskustelun seksuaalisesta väkivallasta jo vuosikymmenen alussa, kun Susan Griffin julkaisi pamfletinomaisen artikkelinsa *Rape – The All-American Crime*. Sitä seurasi 1975 Susan Brownmillerin 500-sivuinen, nopeasti klassikoksi noussut teos *Against Our Will: Men, Women and Rape*, jota luettiin myös Suomessa.¹³ Brownmillerin ja Griffinin käsityksiä on myöhemmässä feministisessä keskustelussa purettu eri tavoin. Erityisesti Brownmilleriä on arvosteltu mm. essentialismista ja miesten ruumiillisen ylivoiman korostamisesta. Vaikka keskustelu on saanut myöhemmin uusia muotoja ja ulottuvuuksia, määrittelen tässä artikkelissa feministisen näkemyksen raiskauksesta nimenomaan 1970-luvun lopun kirjallisuuden mukaisesti.

Lähtökohdakseni ottamani feministisen teorian mukaan raiskausta ei pidä nähdä seksinä vaan vallankäyttönä ja väkivaltana. Raiskausta ei tule selittää yksilöiden ongelmilla, vaan se on yhteiskunnan rakenteista, sukupuolten välisestä epätasa-arvosta ja perinteisistä sukupuolirooleista juontuva ilmiö. Kiteytän raiskauksen yhteiskunnallisen funktion Susan Brownmillerin sanoihin: ”Raiskaus on naisille sama kuin lynkkaus mustille: äärimmäinen fyysinen

uhka, jonka avulla kaikki miehet pitävät kaikki naiset pelon vallassa.”¹⁴ Määrittelen tässä artikkelissa raiskauksen ensisijaisesti vallankäytöksi, joka on yhteydessä yhteiskunnassa vallitsevaan miesten ja naisten väliseen epätasa-arvoon ja joka käyttää välineenä ihmisen intiimeintä aluetta, seksuaalisuutta.

Miestä ei voi raiskata

Suomalaisessa elokuvassa raiskaus ei ole ollut keskeinen teema. Vaikka isännät ovat turmelleet piikatyttöjä useissa kotimaisissa elokuvissa, keskiössä on ollut naisen selviäminen aviottoman lapsen kanssa tai lapsen kohtalo, ei itse väkisinmakaaminen (esimerkiksi *Pimeänpirtin hävitys*, Suomi 1947).¹⁵ Sen sijaan esimerkiksi amerikkalaisessa elokuvassa raiskaus on ollut Sarah Projanskyn mukaan läsnä 1900-luvun alusta asti. Raiskauskohtauksen eksplisiittisyys on vaihdellut eri aikakausina, mutta se on merkitty tunnistettavissa olevin koodein.¹⁶

Raiskauksen uhrin kuvattiin Projanskyn mukaan audiovisuaalisessa fiktiossa 1970-luvulle asti joko aktiivisina naisina, jotka tulevat raiskatuiksi rangaistuksena itsenäisyydestään – työssä käynnistä, kadulla kävelemisestä tai isänsä tahdon vastustamisesta naimakauppoja suunniteltaessa – tai avuttomina neitosina, jotka raiskatuksi tuleminen muuttaa itsenäiseksi ja reippaaksi.¹⁷ 1970-luvulla uhriprofiili muuttui monipuolisemmaksi. Kaikki uhrin eivät enää tyytyneetkään kohtaloonsa, vaan osa alkoi kostaa. Syntyi uusi raiskausfiktion variaatio, raiskaus–kosto-narratiivit. Niissä juoni rakennetaan kuvaamaan uhrin kosto- ja raiskaajalleen. Ensimmäisiä tällaisia elokuvia olivat *Lipstick* (USA 1976) ja *I Spit on Your Grave* (USA 1978).¹⁸ *Miestä ei voi raiskata* oli siis kansainvälisestikin aikaansa edellä aihevalinnassaan.

Kosto on suomalaisessa raiskausta käsittelevässä fiktiossa hallitseva piirre. Ville Mäkelän vuonna 1987 ohjaama *Lain ulkopuolella* käsittelee miehiä, jotka kostavat sisarensa ja vaimonsa raiskauksen. Auli Mantilan ohjaama, Anja Kaurasen samannimiseen romaaniin (1995) perustuva *Pelon maantiede* (Suomi 2000) kertoo joukosta naisia, jotka ovat ottaneet oikeuden omiin käsiinsä. Titta Karakorpi von Martensin Kotikatsomolle vuonna 2002 ohjaama minisarja *Hurja joukko* käsittelee myös raiskausta ja sen kostamista.

Miestä ei voi raiskata -elokuvassa eronnut, yksinäinen kirjastonhoitaja Eva Randers (Anna Godenius) viettää ystävänsä ja työtoverinsa kanssa 40-vuotissyntymäpäiviään tanssiravintolassa.¹⁹ Heidän seuraansa lyöttäytyy komea mies, Martin Wester (Gösta Bredefeldt). Hän tanssittaa Evaa ja tarjoaa tälle konjakkia ja kohteliaisuuksia. Evan kollega Agneta (Toni Regner) mulkoilee miestä epäluuloisesti mutta joutuu lähtemään kesken iltaa kotiin, koska hänen miehensä käskää. Agnetan avioliitto ja hänellä elokuvan aikana havaittava rintasyöpä ovatkin toinen keskeinen tarinalinja elokuvassa. Agneta on myös Evan ainoa ystävä, mutta edes hänelle Eva ei kerro raiskauksesta.

Illan päätteeksi Eva lähtee kahville Martinin asuntoon. Mies yrittää ensin hyvällä, mutta kun Eva kieltäytyy intiimistä kontaktista, hän raiskaa tämän. Raiskaus näytetään reaaliaikaisina lähikuvina Eva Randersin kasvoista ja hartioista. Taustalla soiva rakkauslaulu loppuu, ja levy jää pyörimään lautaselle. Kuuluu voimakasta neulan rahinaa. Samaan aikaan näemme Eva Randersin hämmentyneet kasvot, joilla aika on kuin pysähtynyt. Martin Westerin kädet puristavat häntä olkapäistä ja painavat niitä rytmikkäästi ylös alas. Kohtauksen lopussa Wester nousee, ottaa kulauksen olutpullostaan ja poistuu

¹⁴ Brownmiller, *Against Our Will*, 254.

¹⁵ Anu Koivunen, *Isänmaan moninaiset äidinkasvat*. Turku: Suomen elokuvatuutkimuksen seura 1995. Tosin sekä raiskausta että aviottoman lapsen saamista käsittelevissä elokuvissa avainteenä voidaan pitää häpeää. Kuinka keskeinen asia suostumus tai raiskaus on ollut elokuvassa, on siten tulkinnanvaraista. Oman tutkimukseni näkökulmasta keskeistä on sukupuolisen kanssakäymisen molemminpuolinen vapaaehtoisuus.

¹⁶ Carol J. Clover, *Men, Women and Chainsaws: Gender in the Modern Horror Film*. Princeton: Princeton University Press 1992; Lisa M. Cuklanz, *Rape on Prime Time. Television, Masculinity, and Sexual Violence*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press 2000; Sarah Projansky, *Watching Rape: Film and Television in Postfeminist Culture*. New York, New York University Press 2001.

¹⁷ Projansky, *Watching Rape*.

¹⁸ Cuklanz, *Rape on Prime Time*; Jacinda Read, *New Avengers. Feminism, Femininity and the Rape-Revenge Cycle*. Manchester: Manchester University Press 2000.

¹⁹ Päähenkilön etunimi muutettiin elokuvaan siksi, että Eva on Tovaa yleisempi nimi, kertoi Anna 18.10.1977.

hetkeksi huoneesta, täysissä pukeissa, palatakseen kohta puhuttelemaan tylästi uhriaan: ”Äläkä nyt vain sano, ettet muka halunnut. Äläkä rupea riitelemään. — Sinun naimisesi ei tosiaan ollut mikään hupi. Paskat sinusta. Tiedät missä on ovi.”

Eva Randers poistuu asunnosta shokissa. Pian hän kuitenkin alkaa hautoa kosta. Hän selvittää kaiken Martin Westeristä: tämän työpaikan, harrastukset, ystävät, ex-vaimon. Hän alkaa seurata miestä valepuvussa. Hän aiheuttaa hämmennystä miehen työpaikalla ja pilaa tämän menestyksen keilailun PM-kisoissa tuijottamalla tätä katsomosta. Lopuksi hän menee miehen asuntoon ja pitää feministisen puheen raiskauksesta: ”Minä raiskaan sinut, Martin Wester. Niin kuin sinä raiskasit minut. — Väkivalta ei ole iloa kenellekään. Kaikki naiset haluavat tulla raiskatuiksi, niinhän sinä ajattelet.” Aseella uhaten Eva Randers pakottaa miehen riisuutumaan ja sitoo tämän sängyntolppiin. Seuraavaksi näemme, kun hän poistuu asunnosta. Rappukäytävässä vastaan tulee naisia, jotka menevät sisään Westerin avoimesta ovesta. Kuulemme heidän kauhistuneet huutonsa ja vastenmielisyyden ilmauksensa. Eva Randers kävelee satamaan, heittää peruukkinsa mereen ja hymyilee tyytyväisenä. Sen jälkeen hän menee ilmoittamaan poliisille: ”Olen raiskannut miehen.” Nuori miespoliisi katsoo häntä hämmentyneenä ja sanoo: ”Ei miestä voi raiskata.”

”Epäkohtia raiskausalalla.”²⁰ Raiskauskohtaus kritiikeissä

Elokuvan raiskauskohtaus on vaikuttava. Niin kuin muissakin ajan raiskauskäytännöissä (esim. *Last House on the Left* (USA 1972), *I Spit on Your Grave*) raiskaus näytetään reaaliaikaisesti, mutta penetraatiota ei kuvata. Eva Randersin ilmeikkäistä kasvoista näytetään lähikuvaa koko kohtauksen ajan. Lähikuvat

Miestä ei voi raiskata -elokuvan raiskauskohtaus ei erityisesti vakuuttanut aikalaiskritiikoita. Kuva: SEA

pitävät hänen tunteensa keskiössä ja välittävät katsojalle tuskan ja nöyryytyksen.

MeNaisten pitkä ilmiöjuttu elokuvasta, kirjasta ja seksuaalisesta väkivallasta kuvailee kohtausta ja kertoo sen vaikutuksesta katsojiin elokuvateatterissa: ”Tämä Tommy Tabermannin runo Irina Milanin laulamana soi elokuvassa samaan aikaan, kun mies raiskaa naisen. Naisen kauhistuneet kasvat, miehen kädet hänen selässään hiljentävät katsojat.”²¹ Muuten kritiikit ja muut jutut kuittaavat kohtausten lyhyellä maininnalla. Koska kohtausta on pitkä ja intensiivinen ja perustuu yhteen kuvakulmaan, olisi voinut kuvitella sen kirvoittavan enemmän esimerkiksi elokuvan estetiikkaan liittyviä kommentteja.

Mutta näin ei tehdä. Tämä on mielestäni linjassa sen kanssa, että elokuvassa tapahtuva raiskaus kyllä nimetään suurimmassa osassa jutuista raiskaukseksi tai väkisinmakaamiseksi, mutta erityisen tuomitsevasti siihen ei aikalaiskritiikissä suhtauduta. Tämän ei erityisen tuomitsevan suhtautumisen ja kohtausten intensiteetin välisen ristiriidan valossa (jollaisena se vuoden 2004 perspektiivistä näyttäytyy) ei olekaan yllättävää, että muutamissa jutuissa ihmetellään, miten nainen edes kokee tämän raiskauksena: ” – eronnut yksinhuoltajaäiti – saa tanssiinkutsun tuntemattomalta mieheltä ja kokee tämän asunnossa raiskauksena pitämänsä tilanteen – siis hetkellisesti kapakki-illan, alkoholin, tanssin yms. seurauksena”²². Mikäli ajattelee avioliitossa tapahtuvaan raiskaukseen liittynyttä eduskuntakeskustelua, tällainen tapahtunutta raiskausta vähätteleväksi tulkittu luenta elokuvasta asettuu johdonmukaiseksi. Edellä käsitellyssä, Soile Pohjosen tutkimuksessaan referoimassa lainsäätämiskeskustelussa avioliittoon sisältyy implisiittisesti toistaiseksi voimassa oleva suostumus seksuaaliseen kanssakäymiseen. Etenkin myöhemmin feministinen teoria seksuaalisesta väkivallasta on myös kiinnittänyt huomiota siihen, että tuntemattomien tekemät väkivaltaiset päällekkäusraisaukset täyttävät parhaiten stereotyyppiset käsitykset raiskauksesta.²³ Elokuvassa tapahtuvan treffiraiskauksen käsitehän syntyi sekin vasta vuosikymmentä myöhemmin.

Ajan ilmapiiristä seksuaalista väkivaltaa kohtaan kertovat myös monisanaiset vakuuttelut siitä, että naisen todellakin voi raiskata. Esimerkiksi *Aamulehdessä* kerrotaan: ”Naisenhan nimittäin voi raiskata, vaikka kyynikot väittävätkin, että se on mahdollista vain naisen suosiollisella myötävaikutuksella. Ja nainen elokuvan alussa raiskataan.”²⁴ Myös ohjaaja Donnerilta kysellään, voiko naisen raiskata.²⁵ Jo ajan feministisessä seksuaalista väkivaltaa käsittelevässä kirjallisuudessa tuodaan esiin usein vallitseva uskomus naisen kyvystä aina ja kaikissa tilanteissa menestyksekkäästi kieltäytyä seksistä. Suostumuksen ja vastustamisen problematiikkaa on pohdittu myöhemmin erityisesti oikeustieteessä. Vastustelua on pidetty oleellisena uhrin suostumusta ja siten teon rikollisuutta määriteltäessä.²⁶

Osa jutuista on avoimen humoristisia. Otsikon ”Epäkohtia raiskausalalla” on saanut juttu, joka arvostelee miehen raiskauksen toteutusta elokuvassa. Kirjoittaja mainitsee amerikkalaiselokuvan *Syvä joki* (*Deliverance*, USA 1972) ja muutamia muita, joissa raiskaus on kuvattu uskottavammin²⁷. Epäkohta ei viittaa raiskaukseen elokuvassa tai yleensä, vaan miehen raiskauksen toteuttamiseen elokuvassa. Tämä on kuitenkin enemmän irralliseksi jäävä esteettinen kommentti kuin raiskauksen vähättelyä yhteiskunnallisena ongelmana, vaikka humoristinen käsittelytapa ei tietenkään tuota raiskausta mitenkään vakavasti.

²¹ *MeNaiset* 11/1978.

²² *Kaleva* 23.5.1978.

²³ Esim. Pohjonen, ”Vai-
moa ei voi raiskata”;
Susan Estrich, *Real
Rape*. Cambridge,
Massachusetts: Harvard
University Press, 1987;
M.P.Koss, T.E. Dinero,
C.A. Seibel, S.L. Cox,
”Stranger and Acquaintance Rape: Are there differences in the victim’s experience?” *Psychology of Women Quarterly*, 12 (1988), 1–24; Helen Benedict, *Virgin or Vamp: How the Press Covers Sex Crimes*. New York, Oxford University Press 1992; Sari Näre, ”Nuorten tyttöjen kohtaama seksuaalinen väkivalta ja loukattu luottamus tunnetaloudessa”. Teoksessa Päivi Honkatukia, Johanna Niemi-Kiesiläinen, Sari Näre, *Lähentelyistä raiskauksiin. Tyttöjen kokemuksia häirinnästä ja seksuaalisesta väkivallasta*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura 2000, 77–135; Sujata Moorti, *Color of Rape. Gender and Race in Television’s Public Spheres*. Albany: State University of New York Press 2002. Ks. myös Anna Mäkelä, ”Älä lähde yksin humalassa hoipertelemaan”. *Raiskaus uutisena Helsingin Sanomissa 1996–1999*. Helsinki: STAKES 2002, 75–78.

²⁴ Esim. *Aamulehti* 4.3.1978.

²⁵ Esim. *MeNaiset* 11/1978.

²⁶ Esim. Catharine A. MacKinnon, ”Feminism, Marxism, Method, and the State: Toward Feminist Jurisprudence”. *Signs*, vol.8, no.4 (1983), 635–655; Catharine A. MacKinnon, *Feminism unmodified. Discourses on Life and Law*. Harvard: Harvard University Press 1987; Estrich, *Real Rape*, 59–65; Johanna Niemi-Kiesiläinen, ”Mitä seksuaalirikoslailla halutaan suojella?” Teoksessa Honkatukia, Niemi-

Kiesiläinen, Näre, *Lähentelyistä raiskauksiin*, 137–168.

²⁷ *Helsingin Sanomat* 2.4.1978.

²⁸ *Turkulainen* 9.3.1978.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Iltä-Sanomat* 18.2.1978.

³¹ *Turun Sanomat* 14.3.1978.

³² *MeNaiset* 11/1978..

³³ *Esim. Turun Sanomat* 14.3.1978.

Elokuvan raiskauskohtausta ei pidetä vakuuttavana, eikä siihen kiinnitetä huomiota. Ei kuitenkaan ole perusteltua väittää, että seksuaaliseen väkivaltaan yleensä olisi suhtauduttu väheksyvästi tai epäluuloisesti. Enemminkin tulkitseen kirjoittelun hämmennykseksi ja ristiriitaiseksi suhtautumiseksi tämänkaltaiseen fiktiiviseen raiskaukseen, jossa katsoja voi helposti tulkita uhrin tunteneen jossain määrin ja jossain vaiheessa eroottista mielenkiintoa tekijää kohtaan.

” – – puheenvuoro naisen puolesta, hänen tunteidensa syvyydestä.”²⁸ **Raiskauksen syyt ja selitykset**

Miksi Martin Wester raiskaa Eva Randersin? Tähän kysymykseen annetaan useita vastauksia, joista osa myötäilee ajan feminististä suhtautumista seksuaaliseen väkivaltaan. Esimerkiksi *Turkulaisen* filmiopus tarjoaa raiskaukselle essentialistisia, miehen ja naisen olemukselliseen eroon perustuvia syitä: ”Elokuva on kuvaus naisen kokemasta nöyryytyksestä tässä miesten luomassa yhteiskunnassa, jossa fyysinen väkivalta niin usein voittaa inhimilliset tunteet. – – Tärkeintä tässä elokuvassa on puheenvuoro naisen puolesta, hänen tunteidensa syvyydestä miesten usein niin suorituskeskeisessä maailmassa.”²⁹

Kiinnostavampaa on, miten jutut yhdistävät raiskauksen vallankäyttöön ja laajempaan epätasa-arvoon yhteiskunnassa. Esimerkiksi *Iltä-Sanomien* jutussa yhteiskuntaa syytetään suorastaan naisten vapautusliikkeen sanakääntein. Naispuolinen toimittaja on käynyt ennakkonäytöksessä ja kehottaa kaikkia menemään katsomaan elokuvan. Hän on halunnut saada juttuunsa myös miehen mielipiteen elokuvasta. Miessukupuolta edustaa ”miestoimittajaksi” tituleerattu Timo Hämäläinen. Toimittajan kysymykseen siitä, onko suomalainen nainen seksuaalisesti alistettu, haastateltava vastaa: ”On alistettu. Suomi on ainoa pohjoismaa, jossa oman vaimon raiskaaminen on sallittua.” Selityskin miesten toiminnalle Hämäläisellä on: ”Esimerkiksi Ruotsiin verrattuna Suomi on jäykkä, maskuliininen ja patriarkaalinen maa yhä edelleen ja vastaisuudessakin.” Ratkaisu on radikaali: ”Useampia miehiä pitäisi raiskata, jotta heidän perinteinen itsetuntonsa saataisiin nujerretuksi.”³⁰ Myös *Turun Sanomien* kritiikissä Westerin käyttäytymistä selitetään sillä, että yhteiskunta on epätasa-arvoinen³¹.

Naapurimaa Ruotsin edistyksellisyys naisen asemassa nostetaan esille muutamissa muissakin jutuissa, esimerkiksi *MeNaiset* kertoo elokuvan puhuttaneen siellä paljon enemmän kuin Suomessa³². Ruotsin paremmuutta tälläkin rintamalla ylistettäessä ei kuitenkaan kertaakaan viitata siihen, että tällainen aiheeltaan vallankumouksellinen ja aikaansa edellä ollut elokuva tehtiin ensin Suomessa.

Sliipattu uros vai ravintolahai? Raiskaajan prototyypit

Kiinnostavia ja feministisiä selityksiä Westerin käyttäytymiselle löytyy myös hänen hahmostaan elokuvassa. Muutamassakin jutussa esitetään Westerin raiskaavan, koska se sopii hänen ”menevän miehen rooliinsa”³³. Rooli on syynä myös toisessa selitysmallissa Martin Westerin käytökselle: ”Miehevyyden kuvioihin kuuluu, että elämässään ajalehtimaan jäänyt, hellyydenjanoinen kirjastoapulainen otetaan väkisin ja osoitetaan sen jälkeen ovelle. – – Autonmyyjä-keilaajamestari metsästää kirjastoapulaisen klubitansseista

samalla itsestäänselvyydellä kuin karskit kaverit ottavat haulikot selkäänsä/pullon reppuunsa, ja talsivat jänismetsään.”³⁴ Wester määrittellään myös ”sliipatuksi urokseksi” ja ”ravintolahaiksi”³⁵.

Nämä tyypittelyt tuottavat vastakkaisia näkemyksiä seksuaalisesta väkivallasta. Yhtäältä raiskaaminen ei niiden mukaan ole sellaisten yhteiskunnan normeista poikkeavien miesten toimintaa, jotka voi tunnistaa joistakin ulkoisista merkeistä, vaan kaikki miehet voivat syyllistyä siihen, koska yhteiskunta on epätasa-arvoinen. Toisaalta ”menevän miehen rooli” ei ole sovellettavissa kaikkiin miehiin vaan voidaan myös marginalisoida, jolloin raiskaaminen voidaan nähdä vain tämän miestyypin ominaisuutena ja irrallisena yhteiskunnan laajemmista valtarakenteista tai sukupuolirooleista.

Tuoreen raiskausfiktioita käsittelevän tutkimuksen valossa tällainen miehuuden määrittely on mielenkiintoista. Esimerkiksi prime time -televisiosarjojen raiskausta käsitteleviä jaksoja tutkinut Lisa Cuklanz on esittänyt, että kun 1970-luvulla raiskaajat olivat äärimmäisen väkivaltaisia, jo ulkonäöltä tunnistettavia ehdottoman poikkeavia yksilöitä ja syyllistyivät tuntemattomien naisten päällekkäusraiskauksiin, 1980-luvun aikana televisiosarjoissa alkoi esiintyä treffiraiskauksia eivätkä raiskaajat enää olleet samalla tavalla tunnistettavia.³⁶ 1990-luvun amerikkalaisia populaareja raiskausfiktioita tutkinut Sarah Projansky taas on esittänyt, että raiskaajat ovat ikuisesti Toisia. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, millaiset miehet syyllistyvät 1980-luvun loppupuolella fiktioissa yleistyneisiin treffiraiskauksiin. Samanaikaisesti yhä useammassa elokuvassa tai televisiosarjassa raiskaajaksi paljastui yksi tai useampi urheilullinen, komea, veljeskuntaan kuuluva opiskelijanuorukainen.³⁷ Projanskyn mukaan tästä raiskaajatyypistä muodostui 1990-luvun aikana jo oma stereotyyppinsä, ja se etäännytettiin siten tavallisista miehistä.³⁸

Kaikki *Miestä ei voi raiskata* -elokuvasta kirjoitetut jutut eivät lokeroikaan Westeriä poikkeukselliseksi naistenmieheksi. Osa esittää hänet tavallisena sukupuolensa edustajana. *Savon Sanomien* ennakkonäytöksen jälkeisessä jutussa todetaan: ”Eihän miespäähenkilö edes oikein osaa uskoa että hän olisi muka raiskannut naisen. Monien miesten tavoin hän kuvittelee naisten oikeastaan haluavan että mies käyttää väkivaltaa.”³⁹ Raiskausta selitetään siis väärinymmärryksenä tai vahinkona, joka johtuu miesten käsityksistä naisen seksuaalisuudesta⁴⁰. Saman kuvitelman naisten raiskausfantasioista miesten käyttäytymisen syynä esittää myös *Turkulainen*, joka kuvailee Westeriä näin: ”Tavanomainen prototyyppi mies, joka luulee, että naisen suurin salainen toive on tulla raiskatuksi.” Tämä tulkinta naisen seksuaalisuuteen ja erityisesti raiskausfantasioihin liittyvistä ennakkoluuloista seksiin pakottamisen syynä voidaan nähdä ajan feministisen keskustelun hengen mukaiseksi. Esimerkiksi Susan Brownmiller ja myöhemmin Catharine MacKinnon ovat esittäneet, että ratkaiseva ero maskuliinisen ja feminiinisen seksuaalisuuden välillä on yksi patriarkaalisin kulttuurin perusoletuksista. Miehet ovat dominoivia ja aggressiivisia, naiset passiivisia ja alistuvia. Raiskatessaan miehet toteuttavat sitä sukupuolikulttuuria ja roolijakoa, johon he ovat sosiaalistuneet, ja todistavat maskuliinisuuttaan. Valta ja väkivalta ovat osa maskuliinista seksuaalisuutta, jolloin raiskaus on rakennettu seksuaalikulttuurimme sisälle.⁴¹

³⁴ *Savon Sanomat* 24.3.1978.

³⁵ *Etelä-Suomen Sanomat* 9.4.1978.

³⁶ Cuklanz, *Rape on Prime Time*.

³⁷ Esimerkiksi Beverly Hills, 90210 sekä *Petollinen asiakas (The Advocate's Devil 1997*, Nelonen tammikuussa 2003).

³⁸ Projansky, *Watching Rape*, 113–114. Myös Cuklanz, *Rape on Prime Time*.

³⁹ *Savon Sanomat* 17.2.1978.

⁴⁰ Ks. Anna Mäkelä, ”Kun sivistyksen pidäkkeet murtuvat”. *Tiedotustutkimus* 4/2000, 48–63.

⁴¹ Esim. Menachem Amir, *Patterns in Forcible Rape*. Chicago, Lontoo: Chicago University Press 1971; Brownmiller, *Against Our Will*; MacKinnon, ”Feminism, Marxism, Method, and the State”; Päivi Pollari, ”Raiskaus sukupuolisen väkivallan muotona”. Teoksessa Sara Heinämaa ja Sari Näre (toim.), *Pahan tyttäret: sukupuolitettu pelko, viha ja valta*. Helsinki, Gaudeamus 1994, 79–91.

⁴² *Savon Sanomat*
24.3.1978.

⁴³ Esim. Brownmiller, *Against Our Will; Estrich, Real Rape; Benedict, Virgin or Vamp; Helena Karma, "Uskottavan raiskauksen uhrin muotokuva todistusharkinnassa"*. Teoksessa Sari Näre ja Suvi Ronkainen (toim.), *Väki, valta ja sukupuolistunut väkivalta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura 2004 (tulossa).

⁴⁴ Benedict, *Virgin or Vamp*.

⁴⁵ *Helsingin Sanomat*
4.3.1978.

⁴⁶ *Turkulainen* 9.3.1978.

⁴⁷ *Katso* 11/1978.

⁴⁸ *Turun Sanomat*
10.3.1978.

⁴⁹ *Savon Sanomat*
24.3.1978.

⁵⁰ *Savon Sanomat*
16.4.1978.

⁵¹ *Etelä-Suomen Sanomat*
9.4.1978.

⁵² *Suomenmaa*
15.3.1978.

⁵³ *Hyvinkään Uutiset*
14.3.1978.

⁵⁴ *Turkulainen* 9.3.1978.

"Elämässään ajelehtimaan jäänyt, hellyydenjanoinen kirjastoapulainen."⁴² Raiskauksen uhrin muotokuva

Kuten Brownmiller 1970-luvulla ja feministinen raiskaustutkimus myöhemminkin on tuonut esiin, raiskauksen uhrin on helpompi tuoda julki häneen kohdistunut rikos ja saada ymmärtämystä, mikäli hän pystyy osoittamaan viattomuutensa ja haavoittuvuutensa esimerkiksi "siveellisen" (eli kun intiimiä kanssakäymistä on ollut vain avioliitossa tai muussa vakituudessa suhteessa) seksuaalihistoriansa avulla. Tämä liittyy uskomuksiin, jotka feministinen tutkimus on nimennyt raiskausmyyteiksi.⁴³ Niiden täyttymiseen peilataan naista, joka syyttää jotakuta miestä raiskauksesta. Myytit perustuvat oletukseen siitä, että raiskauksesta on helppo syyttää, mutta sitä on vaikea todistaa. Yksi vahvimista myyteistä on, että naiset syyttävät miehiä raiskauksesta ilkeyttään, kostoksi, tultuaan katumapälle seksin jälkeen tai saadakseen huomiota. Toinen myytti on, että vain huonoja naisia raiskataan ja että nämä naiset vaikuttavat siten omaan kohtaloonsa. Raiskatun naisen syyttäminen omasta kohtalostaan on myös yksi raiskausmyyteistä – raiskauksen voi aiheuttaa esimerkiksi lähtemällä jatkoille tai kulkemalla yksin öisillä kaduilla.⁴⁴

Eva Randersin hahmosta vallitsee kritiikissä yksimielisuus. Eva on "surullinen luomus, nainen josta miehet ovat tehneet hiirulaisen mutta joka alkaa murista"⁴⁵, "eronnut, avuttoman ja surkean tuntuinen nainen"⁴⁶, "yksinäinen, ujonpuoleinen eronnut nainen" joka "etsii kontakteja"⁴⁷, ei mikään pyhimys⁴⁸, "elämässään ajelehtimaan jäänyt, hellyydenjanoinen kirjastoapulainen"⁴⁹. *Savon Sanomien* kritiikki mainitsee myös, että Eva "– ei välttämättä halua olla nainen suurella N:llä eikä suoraviivainen seksuaalikohte –"⁵⁰.

Myyttien valossa tällä tavoin passiiviseksi ja avuttomaksi määritellyn Eva Randersin voisi ajatella olevan ihanteellinen raiskauksen uhri. Häntä kuitenkin arvostellaan tietämättömyydestä ja avuttomuudesta. Hänet määritellään muutamassa jutussa hyväuskoiseksi, kun hän "herkistyy kahville"⁵¹ miehen luo. Todetaan, että "(t)oisalta Evakin on sen ikäinen ja kokenut että hänen pitäisi tietää miten käy jos lähtee Martinin kaltaisen miehen asunnolle jatkoille"⁵². Tämä toistaa myyttiä siitä, että nainen on itse vastuussa hänelle tapahtuvasta väkivallasta.

Evan hahmo asetetaan kiinnostavaan valoon myös *Hyvinkään Uutisten* kritiikissä, jossa raiskausta selitetään ensin näin: "Vaikka nainen ja mies ovatkin fyysisesti kovin erilaisia, ei se silti oikeuta naisen alistamiseen siten, kuin elokuvassa tapahtuu." Myöhemmin samassa jutussa mainitaan "väkisin makaaminen", mutta se määritellään seuraavasti: "Donner on pystynyt erittäin selkeästi erittelemään naisen hyväksikäytön tilapäissuhteissa, sen pinnallisuuden, mikä tällaisissa suhteissa tulee esiin"⁵³. Kyse ei siis ole raiskauksesta vaan siitä, että Eva Randers tuntee itsensä hylätyksi, kun yhdenyönsuhde ei johdakaan muuhun. Tämä myötäilee sitä edellä mainittua myyttiä, että naiset keksivät jälkepäin syyttää miestä raiskauksesta, esimerkiksi saadakseen huomiota.

Kun raiskausta selitetään yhteiskunnan epätasa-arvolla ja sukupuolirooleilla, vähintään 2000-luvun perspektiivistä odottaisi keskustelun koskettelevan raiskaajan syyllisyyttä. Tätä *Miestä ei voi raiskata* -elokuvan kritiikki ei kuitenkaan juuri tee. Martin Wester esitetään "ravintolahaina" ja "prototyyppi miehenä"⁵⁴, mutta prototyyppisyytensä vuoksi hänet myös armahdetaan: "Sukupuolikukkoilijat eivät ole syyppäitä niinkään yksilöinä, koska naista alentava ja sortava, asenteissaan vääristynyt miesten yhteiskunta lietsoo laittomuuk-

siin.”⁵⁵ Wester ja laajemmin miehet ikään kuin vapautetaan syyllisyydestään seksuaalisen väkivallan tekoihin, koska he ovat aikansa lapsia. Tältä osin käsittely ei vastaa feministiseen keskusteluun, joka pyrki vastuuttamaan miehiä teoistaan. Tällainen kuvaus on myös looginen pari Eva Randersin vastuun korostamiselle, mikä useista kritiikeistä ja elokuvasta kertovista lehtijutuista on luettavissa.

⁵⁵ *Katso* 11/1978.

⁵⁶ *Turun Sanomat* 14.3.1978.

⁵⁷ *Ylioppilaslehti* 17.3.1978.

⁵⁸ *Etelä-Suomen Sanomat* 9.4.1978.

⁵⁹ *Katso* 11/1978.

⁶⁰ *Turun Sanomat* 10.3.1978.

”Sukupuolten sota.”⁵⁶ Koston oikeutus

Vain muutama kritiikki tulkitsee Evan kosta feministisesti, miehisen tilan ja toimintamallin haltuunottona: ”Miehen juridinen yksinoikeus raiskaukseen on hänen etuoikeuksiansa symboli, ja todistamalla sen vääräksi Eva Randers murskaa miesten hallitseman yhteiskunnan nurinkuriset arvot ja normit”, *Ylioppilaslehti* kirjoittaa.⁵⁷

Suurin osa *Miestä ei voi raiskata* -elokuvaa käsittelevistä vuosien 1977 ja 1978 lehtikirjoituksista tuomitsee elokuvassa toteutettavan koston – joko esteettisin perustein, teon vähäpätöisyyden vuoksi tai koska se ei edistä sukupuolten välistä tasa-arvoa. Koston oikeutuksen pohdinta nivoutuu myös laajempaan tasa-arvokeskusteluun.

Kosto nähdään monessa jutussa Evan ominaisuudeksi. Esimerkiksi *Etelä-Suomen Sanomissa* sitä ei tuomita siksi, että se osoittaa uhrin aktiivisuutta: ”Toisin kuin monet muut nöyryyksen kohteeksi joutuneet naiset, Eva Randers ei tyydy osaansa vaan alkaa leikkiä kissaa ja hiirtä.” Mutta muutamaa riviä alempana päähenkilöstä todetaan: ”Hänellä on pakonomainen tarve saada nöyryyttää mies, kokea voitonriemua raiskaajansa häpeästä.”⁵⁸ Useassa muussakin jutussa kosta pidetään pakkomielteisenä. *Katso*-lehden jutussa mainitaan koston syiksi ”pakkomielle”, joka johtuu ”miehen vallankäytöstä”⁵⁹ ja *Turun Sanomissa* nöyryytys, johon Eva hakee vapautusta ”raiskaajan aseina – väkivallan avulla”⁶⁰. *Turun päivälehdessä* kritiikki selittää kosta hyvityksen hakemisena: ”— ravintolasta mukaan lyöttäytynyt mies raiskaa

Eva Randers muuntuu raiskauksen jälkeen uhrista kostajaksi. Kuva: SEA.

⁶¹ Turun päivälehti
8.3.1978.

⁶² Eteenpäin 26.4.1978.

⁶³ Read, *New avengers*
41, 241–242.

⁶⁴ Eteenpäin 26.4.1978.

⁶⁵ Tämä on kiinnos-
tavaa raiskausfiktioita
käsittelevän tutkimuk-
sen valossa. Sarah
Projanskyn mukaanhan
raiskausta on käytetty
Hollywood-elokuvissa
aina 1970-luvulle asti
joko rangaistuksena
itsenäisille naisille tai
muuttamaan passiiviset
tai arat naiset
voimakkaiksi,
itsenäisiksi toimijoiksi.
Projansky, *Watching
Rape*.

⁶⁶ Kaleva 23.5.1978.

⁶⁷ Uusi Suomi 4.3.1978.

hänet. Tapahtuma vaikuttaa Evan persoonallisuuteen niin syvästi, että hänen on saatava hyvitystä.”⁶¹

Uhrin aktiivisuus on hyvä asia, mutta kosto ei näytä sopivan naiselle. Sitä tarkastellaan myös todisteena miesten ja naisten välisistä olemuksellisista eroista. Esimerkiksi *Eteenpäin* kirjoittaa, hieman kryptisesti: ”Epävarmasta hiirulaisesta löytyy toinenkin puoli. Vieläpä se varmuus ja eleganssi, jolla Eva mustalla peruukilla ja raskaalla meikillä muuntautuu uhkaavaksi koston jumalattareksi, sekin kertoo miesten ja naisten maailman välillä vallitsevien rajojen suoraviivaisuudesta ja itsestäänselvyydestä.”⁶²

Jacinda Read on määritellyt 1970-luvulla syntyneiden raiskaus–kostonarratiivien kehystarinaksi naisen seksuaalisuuden: ennen raiskausta uhri on hiirulainen, joka raiskauksen seurauksena ottaa seksuaalisuutensa haltuun ja käyttää sitä vallan välineenä kostaakseen raiskaajalleen. Kostajattaren seksuaalisuus rakentaa narratiiviin eroottisen odotuksen: kostajatar antaa ensin ymmärtää aikovansa rakastella miehen kanssa mutta sitten tappaa tai kastroi tämän.⁶³ Eva Randersissa tapahtuu ulkoinen transformaatio, mutta hän ei pyri haluttavuuteen vaan pelotteluun. Hän ei teeskentele kostohtelläkään tuntevansa seksuaalista mielenkiintoa Westeriä kohtaan – tämä tosin tarjoutuu juuri ennen häpäistyksi tulemistaan seksuaaliseen kanssakäymiseen Randersin kanssa. Transformaatio voidaan myös nähdä Evan uutena elämäntehtävänä, kuten *Eteenpäin* tekee: ”Sinne tänne elämässä lepatteleva Eva saa kuitenkin tehtävän ja tarkoituksen elämäänsä”⁶⁴ ⁶⁵

Koston suorasanaisesti tuomitsevista jutuista muutama selittää kantaansa esteettisillä syillä. Esimerkiksi *Helsingin Sanomien* kritiikin mukaan Donner on kuvannut Eva Randersin raiskauksen viitteellisesti, mikä vähentää juonen uskottavuutta: ”Antaako tällainen pahoinpitely aiheen moiseen sitkeään ajojahtiin?” Mielikuvat raiskauksesta ovat ilmeisesti elokuvassa nähtyä, tutun tekemää väkivaltaa raaempia ja lähempänä pimeillä kujilla tehtyjä päällekkäusraiskauksia. Tämä ei ole yllättävää, syntyihän treffiraiskauksen käsitteen vasta seuraavalla vuosikymmenellä.

Kostoa ei pidetä oikeutettuna myöskään siksi, että kostettava teko on vähäpätöinen. *Kalevan* kritiikki on lennokas: ” – kokee tämän asunnossa raiskauksena pitämänsä tilanteen – siis hetkellisesti kapakki-illan, alkoholin, tanssin yms. seurauksena. – – Siitä äityikin kostonhenki raavasta ja rietasta miessukupuolta kohtaan – – Mutta toisaalta, ’kostonhennettären’ motiivilla sinänsä ei ollut vedenpitävää perustaa.”⁶⁶ Viittaukset teon vähäpätöisyyteen ja Evan osasyllisyyteen tapahtuneesta ovat selkeät ja yhdenmukaisia aiemmin eriteltyjen kohtauksen kuvausten kanssa.

Useimmat jutut tuomitsevat Eva Randersin kostoretken kuitenkin siksi, että se ei edistä tasa-arvoa. *Uuden Suomen* Miehen nöyryytys – vai naisen? -otsikoitu kritiikki on tässä suhteessa kiinnostava, koska se mainitsee Evan näkevän raiskauksessa ” – jotakin koko eronneen naisen asemaansa nähden tunnusomaista.” Jutussa mainitaan elokuvassa esiin tuodut alistetun naisen ongelmat: Evan entinen aviomies ilmoittaa vaativansa heidän yhteisen poikansa yksinhuoltajuutta, koska Eva ei elä yhteiskunnan normien mukaisesti. Mutta koston *Uusi Suomi* kirjoittaa: ”Kirjan psykososiaalinen ajattelu on varsin kehittymätöntä yrittäessään tehdä oikeutta naiselle, joka alentuu kostamaan ja käyttämään väkivaltaa aseenaan. Tällä tavallahan ei luulisi tasa-arvon tulevan tuumaakaan lähemmäksi.”⁶⁷ Teksti siis myöntää, että Evaa on kohdeltu epäoikeudenmukaisesti, mutta tasa-arvoa ei sen mukaan saavuteta hyökkäämisellä tai vaatimisella. Sen sijaan naisen pitäisi raiskatuksi tullessaan ja

tapahtuneeseen reagoidessaan ajatella tasa-arvon toteutumista, ei lähteä hakemaan hyvitystä esimerkiksi kostamalla.

Burgess ja Holmstrom loivat vuonna 1976 raiskaustraumasyndrooman käsitteen. He määrittelivät sen stressireaktioksi, johon kuuluvat henkiset ja fyysiset oireet sekä akuutisti raiskauksen jälkeen että pidemmällä ajalla. He löysivät raiskauksen uhreilta lukuisia fyysisiä oireita: lihasjännitystä, päänsärkyä, univaikeuksia, painajaisia, pahoinvointia, gynekologisia tulehduksia. Lisäksi monet kärsivät kuolemanpelosta ja itseysyöksistä. Suuri osa uhreista vaihtoi raiskauksen seurauksena puhelinnumeroa ja sekä työ- että asuinpaikkaa. Näiden sosio-emotionaalisten seurauksien lisäksi raiskauksella oli suuri vaikutus työ- ja suorituskykyyn.⁶⁸ Myös *Miestä ei voi raiskata* -elokuvassa raiskauksella on huomattavia seurauksia uhrin hyvinvoinnille. *Uuden Suomen* jutussa esitetty juoniratkaisun arvostelu ja sen sisältämä implisiittinen raiskauksen uhreihin kohdistettu vaatimus vaikuttaa tästä näkökulmasta kohtuuttomalta. Se on oikeastaan selitettävissä vain elokuvassa näytetyn teon vähättelynä. Tämä ristiriita yhtäältä elokuvassa tapahtuvan raiskauksen vähättelyn ja toisaalta seksuaalisen väkivallan yleisen tuomitsemisen välillä onkin kirjoittelun kiinnostavin piirre.

Kostoa tulkitaan muillakin tavoin. *Turun Sanomat* pitää sitä sukupuolten välisen sodan kritiikkinä: ”Teos kärjistää siis sukupuolten välisen sodan mielettömyyden muotoihin, joita kumpikaan osapuoli ei enää tunnu hallitsevan. Naisen kosto on ihan yhtä hölmö homma kuin miehen suorittama raiskauskin. – – Sitä paitsi koko teoksen sepitteinen peruskuvio on niin ilmeinen läimäytys tasa-arvokeskustelun saamille hössötysmuodoille, ettei sen ironiaa juuri ole oltu huomaavinaankaan.”⁶⁹ Kritiikki pitää siis tätä koston kriittisesti suhtautumista elokuvan ansiona. Suinkaan kaikki aikalaiskritiikot eivät kuitenkaan pidä kosta ironisena tai edes symbolisena, eikä ironiaa voi johtaa elokuvasta mitenkään yksiselitteisesti. Kriitikon kiittämän ironian voidaan siten nähdä kertovan enemmän vähättelevästä asenteesta kuvattua raiskausta kohtaan kuin esteettisestä arvotuksesta.

Myös *Suomenmaa* ja *Katso* kiittelevät kritiikeissään Donnerin kriittistä suhtautumista koston: ”*Miestä ei voi raiskata* ei pyri sensaatioon, pikemminkin se Jörn Donnerin muutoinkin taitavassa ohjaustyössä suhtautuu myös kriittisesti päähenkilönsä kostopuuhaan ja yleensä käyttäytymiseen niin ennen kuin jälkeenkin raiskausta.”⁷⁰ ”Mutta kosto ei ole Eevan kädessä, ja tässä piileekin Donnerin elokuvan komein oivallus. Näyttämällä Eevan koston yhtä vastenmielisenä kuin Martinin suorittaman raiskauksen, Donner siirtää vastuun tarinan tapahtumista yhteiskunnalle.”⁷¹

On mielenkiintoista, että koston tapahtuma määritetään vastenmieliseksi. Samoin kuin ironia, myöskään vastenmielisyys ei ole elokuvaan saumattomasti palautettavissa oleva ominaisuus vaan katsojan kokemus. Christine Holmlund on tarkastellut Hollywood-elokuvien *Paistetut vihreät tomaatit* (*Fried Green Tomatoes*, UK/USA 1991) ja *Basic Instinct – vaiston varassa* (*Basic Instinct*, USA 1992) saamaa vastaanottoa. Hänen mukaansa näissä viisi-toista vuotta *Miestä ei voi raiskata* -elokuvan jälkeen tehtyjen elokuvien vastaanotossa naisten väkivallan merkitys miehille sai paljon huomiota, kun taas miesten naiseen kohdistama väkivalta jäi sivuseikaksi.⁷² Naisten väkivaltaisuudesta ja sen populaareista kuvauksista on oltu huolestuneita myös meidän aikamme julkisessa keskustelussa. Esimerkiksi Anja Kaurasen romaani *Pelon maantiede* sekä Auli Mantilan samanniminen elokuva herättivät aikanaan laajaa keskustelua. Ei ole ihme, että 1970-luvun lopulla Eva Randersin kosta on vieroksuttu.

⁶⁸ Ann Wolbert Burgess, Lynda Lytle Holmstrom, ”Rape Trauma Syndrome”. Teoksessa Duncan Chappell, Robley Geis and Gilbert Geis (toim.), *Forcible Rape. The Crime, the Victim, and the Offender*. New York: Columbia University Press 1977.

⁶⁹ *Turun Sanomat* 14.3.1978.

⁷⁰ *Suomenmaa* 15.3.1978.

⁷¹ *Katso* 11/1978.

⁷² Christine Holmlund, *Impossible Bodies: Femininity and Masculinity at the Movies*. Routledge 2002, 76.

⁷³ Katso 11/1978.

⁷⁴ Aamulehti 4.3.1978.

⁷⁵ Katso 11/1978.

⁷⁶ Riitta Jallinoja, *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallisten aatteellisten murroksen heijastajana*. Helsinki: WSOY 1983, 198–203.

⁷⁷ Helsingin Sanomat 3.3.1978.

⁷⁸ Ilta-Sanomat 18.2.1978.

⁷⁹ Turun Sanomat 14.3.1978.

⁸⁰ Ks. myös Mäkelä, ”Älä lähde yksin humalassa hoipertelemaan”, 75–78.

⁸¹ Uusi Suomi 4.3.1978.

”Ei mikään feministi”⁷³: kannanotot feminismiin

Kiinnostava kuriositeetti aineistossa ovat maininnat siitä, että Eva ei ole feministi. Hän on ”passiivinen ja ei mikään naisasianainen”⁷⁴, ”ei mikään feministi, vaan yksinäinen, ujonpuoleinen eronnut nainen”⁷⁵. Evan hahmoon liitettävät tai ennemminkin ei-liitettävät ominaisuudet antavat hauskaasti osviittaa siitä, minkälaisia käsityksiä feministeistä tuon ajan Suomessa oli.

Feminismi tuli Suomeen 1970-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Tähän asti tasa-arvon tai naisten aseman puolesta taistelevat naiset olivat nimittäneet itseään naisasianaisiksi. Riitta Jallinoja määrittelee suomalaisen feminismin synnyn kannalta olennaisiksi vuoden 1973, jolloin feministiryhmä Feministit – Feministerna syntyi, ja vuoden 1976, jolloin nuoret feministeiksi tunnustautuvat naiset valtasivat konservatiivisen Naisasialiitto Unionin.⁷⁶ Raiskausta käsittelevän elokuvan liittämiselle feminismiin oli Tikkasen alkuperäisteoksen lisäksi todennäköisesti valmistanut maaperää Naisasialiitto Unionin toimittama kirja *Väkivalta avioliitossa*.

Feminismiä ei *Miestä ei voi raiskata* -elokuvan herättämässä julkisessa keskustelussa markkinoida pelastuksena seksuaaliseen väkivaltaan. Esimerkiksi *Helsingin Sanomissa* julkaistu kuvallinen pikku-uutinen ensi-illasta ja naispääosan esittäjästä toteaa: ”Anna Godeniuksen kasvoilla elää pohjoismaisen vapautetun naisen epävarmuus, turvattomuus ja katkeruus.”⁷⁷ Emansipaatiolla on ollut kielteisiä seurauksia naisille. Kyseinen juttu on parin lauseen pikku-uutinen. Siten sen suorasukainen kannanotto emansipaatioon ja voimistuneeseen naisliikkeeseen saa suuren painon.

Elokuvan kirvoittamissa lehtijutuissa viitataan jonkin verran myös muuhun tasa-arvokeskusteluun. Erityisesti naistenlehtien pitkät ilmiöjutut yhdistävät elokuvan laajempaan kontekstiin, mikä aikakaus- ja erityisesti naistenlehtien journalistisen luonteen huomioonottaen onkin odotettavissa. Tällaisia viitauksia on kuitenkin myös kriittikeissä ja elokuvasta kertovissa sanomalehti-artikkeleissa. Jo aiemmin mainitussa *Ilta-Sanomien* ennakkonäytösjutussa haastateltava ”miestoimittaja” arvostelee Suomea patriarkaalisuudesta. Haastateltava tuo myös esiin naisliikkeen vastuun seksuaalisen väkivallan kitkemisessä: ”Lähinnä naisliikkeiden asia on herättää tietoisuutta myös miesten keskuudessa. Uskon tässä enemmän yhden asian liikkeisiin kuin poliittisten puolueiden naisjärjestöihin.”⁷⁸ Väkivallan ehkäisyä ja tutkimusta ajoikin 1970-luvulla vain naisliike.

Sen sijaan seksuaalista väkivaltaa yhteiskunnallisena ongelmana suoranaaisesti vähöksyvät jutut ovat vähemmistö. Jo aiemmin siteerattu *Turun Sanomat* tosin kirjoittaa: ”Elleivät äijänretaleet tuon tien päässä juuri kohta rupeakaan lapsia synnyttämään, niin kyllä he ainakin oman tasa-arvonsa puolesta voivat joutua taistelemaan. Ja ketäs tuo häränpyllyily sitten hyödyttää?”⁷⁹ Raiskauksesta puhuminen humoristiseen sävyyn on omiaan vähätteleään sen merkitystä yleisenä ongelmana⁸⁰.

”Miehen nöyryytys – vai naisen?”⁸¹ Johtopäätöksiä

Miestä ei voi raiskata -elokuva sai heti tekovaiheessaan laajaa julkisuutta. Elokuvan ensimmäisestä tiedotustilaisuudesta alkaen sen ensi-iltaa seuraaviin kuukausiin asti siitä julkaistiin noin 60 juttua. Myös elokuvan Ruotsissa saama vastaanottoa käsiteltiin suomalaisissa lehdissä. Kiinnostusta selittää

sekä Jörn Donnerin kiistelty hahmo että edistyksellinen, jopa kumouksellinen aihe.

Minkälaista ilmapiiriä elokuvasta kirjoitetut jutut kuvastavat ja luovat seksuaalisesta väkivallasta? Sukupuolten välisen eron korostaminen ei ole yllätys. 1970-luvun feministinen kirjallisuus on melko essentialistista, kuten aikalaiskäsitely sukupuolista varmaan muutenkin. 2000-luvun perspektiivistä raiskausta selitetään suhteellisen feministisesti. Esimerkiksi teksteissä esitetty ajatus naisen seksuaalisuuteen ja erityisesti raiskaufantasioihin liittyvistä ennakkoluuloista seksiin pakottamisen syynä voidaan tulkita näin.

Raiskauksen selitysten rinnalla kymmentä vuotta aikaisemmin käydyin eduskuntakeskustelun väitteet tuntuvat taantumuksellisilta. Tosin tapauksia ei voi rinnastaa, sillä raiskaukseen avioliitossa sisältyy oma problematiikkansa. Kuten eduskuntakeskustelussa kävi ilmi, seksiä avioliitossa saatetaan pitää velvollisuutena. Avioliitossa tai muussa parisuhteessa tapahtuvaan raiskaukseen liittyy toisaalta usein enemmän häpeää, ja se loukkaa puolisoiden välistä luottamusta.⁸²

Martin Westeriä kuvataan ravintolahaina ja naistenmiehenä. Joidenkin mielestä hän on tyypillinen mies, joidenkin mielestä poikkeuksellinen hamesankari. Nämä määrittelyt edustavat ristiriitaisia näkemyksiä seksuaalisesta väkivallasta. Yhtäältä ”menevän miehen roolia” korostamalla raiskaaminen voidaan nähdä vain tämän yhden, mahdollisesti marginaalisen miestyypin ominaisuutena ja irrallisena yhteiskunnan valtarakenteista. Toisaalta kaikki miehet voivat syyllistyä raiskaukseen, koska yhteiskunta on epätasa-arvoinen. Westerin käyttäytymistä myös puolustellaan sillä, että hän on aikansa lapsi.

Eva Randersin henkilöön liitetään paljon raiskausmyyttejä. Useimmissa teksteissä hän on viaton, arka ja haavoittuvainen ja häneen suhtaudutaan empaattisesti. Mutta häntä pidetään myös osittain itse syyppänä tapahtuneeseen, hyväuskoinen kun on.

Vaikka elokuvassa tapahtuvalle raiskaukselle annetaan valtaosin feministisiä syytöksiä, sen merkitystä vähätellään. Raiskauskohtausta vähätellään, eikä sitä pidetä vakuuttavana. Jotkut jutut kuvaavat raiskauksen vähäpätöiseksi teoksi, joka ei vaadi hyvitystä, tai hyväksikäytöksi, jonka uhri vain tulkitsee väkisinmakaamiseksi. Korostetaan, ettei raiskauksen merkitystä tule liioitella. Tällaista väheksyvää suhtautumista ei esitellä raiskauskohtausta käsiteltäessä vaan kosta ja sen perusteltavuutta arvioitaessa. Samoin koston pakkomielleisyyden korostaminen, josta aineistossa on useita esimerkkejä, voidaan nähdä vähättelynä. Yhteiskunnallisena ongelmana raiskausta ei vähätellä.

Tämä ristiriita yhtäältä elokuvassa tapahtuvan raiskauksen vähättelyn välillä ja toisaalta seksuaalisen väkivallan yleisen tuomitsemisen välillä onkin kirjoittelun jännittävin piirre. Selitän sitä ensinnäkin päällekkäusraiskauksen stereotyypin hallitsevalla asemalla. Kuten vuosikymmenen alussa käyty lainsäädäntökeskustelu osoittaa, ajatus raiskauksesta kahden muun kuin ventovieraan ihmisen välillä oli vaikea ja käsittämätön. Etenkin kun tekoon liittyy vain vähän muuta väkivaltaa, elokuvassa kuvatun treffiraiskauksen tulkitsemista toisin voi ymmärtää. Toiseksi tämä ristiriita ei ole tavaton nykyäänkään. Se on havaittavissa esimerkiksi 1990-luvun lopun *Helsingin Sanomien* raiskausjutuissa: Raiskaus esitetään yleisesti paheksuttavana rikoksena. Diskurssianalyttisen luennan valossa konkreettisia yksityistapauksia kuitenkin vähätellään ja pidetään mieluusti väärinymmärryksenä, ainakin jos teko täyttää ns. treffiraiskauksen tunnusmerkit eli tekijä ja uhri eivät ole ventovieraita eikä rikos tapahdu ulkoilmassa. Vaikka siis

⁸² Diana Russell, *Rape in Marriage*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press 1990; Pohjonen, ”Vaimoa ei voi raiskata”; Soile Pohjonen, ”Parisuhde rikoslainsäädännössä”. Teoksessa Heinämaa & Näre (toim.), *Pahan tyttäret: sukupuolitettu pelko, viha ja valta*, 66–78.

